

SHAXSNING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINING TA'LIM FAOLIYATI SAMARADORLIGIGA TA'SIRI.

To'rayev Rustam Tuyg'un o'g'li

rustamjonturayev5@gmail.com

+998997707599

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilar va talabalarning individual-psixologik xususiyatlari (temperament, xarakter, qobiliyatlar, motivatsiya va kognitiv jarayonlar) ning ta'lim faoliyati samaradorligiga ta'siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o'rganilgan. Tadqiqot jarayonida shaxsning psixologik profili va uning akademik o'zlashtirishi o'rtasidagi bog'liqliklar tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda pedagogik yondashuvlarni tashkil etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: individual-psixologik xususiyatlar, ta'lim samaradorligi, temperament, motivatsiya, kognitiv jarayonlar, akademik muvaffaqiyat, pedagogik psixologiya.

Bugungi jadal rivojlanib borayotgan ta'lim tizimida o'quv jarayonining samaradorligini oshirish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ta'lim faoliyati faqatgina o'quv dasturlari va o'qitish metodikasining mukammalligiga emas, balki bevosita ta'luvchining shaxsiy xususiyatlariga ham tayanadi. Bir xil sharoitda va bir xil pedagogik ta'sir ostida ham turli o'quvchilar turlicha natijalarni ko'rsatadilar. Bu holat shaxsning individual-psixologik xususiyatlari — uning temperament turi, xarakter xislatlari, qobiliyatlari, emotsional-irodaviy sohasi va motivatsion yo'nalishining ta'lim jarayoniga ko'rsatadigan kuchli ta'siri bilan izohlanadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini joriy etish uchun mazkur psixologik omillarni chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish zarurati mavjud.

Ta'lim jarayoni faqatgina bilim berish va olish mexanizmi emas, balki ikki tomonlama murakkab psixologik jarayondir. Talaba yoki o'quvchining shaxsiy xususiyatlari uning o'zlashtirish darajasiga, bilimni qabul qilish tezligiga va umumiy akademik muvaffaqiyatiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Quyida ushbu ta'sir mexanizmlari, psixologik omillar va ularni ta'limda hisobga olish yo'llari batafsil tahlil qilinadi.

Temperament va uning o'quv faoliyatidagi dinamikasi

Temperament inson nerv sistemasining tug'ma xususiyatlarini aks ettirib, xatti-harakatlarning sur'ati, energiyasi va emotsional reaksiyalarini belgilaydi. O'qituvchi talabalarning temperament turini bilishi ularga individual yondashishni ta'minlaydi:

Xolerik tip:

Xususiyatlari: Tez va shijoatli, o'qishga darhol kirishib ketadi, lekin diqqati tez chalg'iydi. Monoton (bir xil) va uzoq davom etadigan ma'ruza jarayonida tez zerikadi.

Ta'limdagi samaradorligi: Dinamik topshiriqlar, bahslar, tezkor savol-javoblar va amaliy loyihalarda yuqori natija ko'rsatadi. Ular bilan ishlaganda sabr-toqatni va vazminlikni o'rgatish muhim.

Sangvinik tip:

Xususiyatlari: Harakatchan, yangi bilimlarni osongina o'zlashtiradi, jamoada tez topishadi. Hissiy barqarorligi yaxshi.

Ta'limdagi samaradorligi: Axborotni tez qabul qiladi, biroq chuqur va uzoq muddatli tahlil talab qiladigan vazifalarda yuzaki yondashish xavfi bor. Ularning diqqatini bir nuqtaga jamlash uchun motivatsiyani doimiy ushlab turish kerak.

Flegmatik tip:

Xususiyatlari: Vazmin, o'ylagan holda harakat qiladi, shoshqaloqlikni yoqtirmaydi. Ishga sekin kirishadi, lekin bir boshlagan ishini oxiriga yetkazadi.

Ta'limdagi samaradorligi: Murakkab va uzoq muddatli ilmiy izlanishlar, tizimli tahlillar va masalalarni yechishda tengsiz. Ularga vaqt cheklovi qattiq qo'yilmagan holatlarda eng yuqori natijani ko'rsatadilar.

Melanxolik tip:

Xususiyatlari: Ta'sirchan, tez xafa bo'ladigan, tanqidni og'ir qabul qiladigan va kuchli stressga moyil.

Ta'limdagi samaradorligi: Chuqur estetik va gumanitar idrokka ega bo'lsalar-da, imtihon paytida yoki jamoatchilik oldida javob berishda hayajon sababli o'z bilimlarini to'la ko'rsata olmasliklari mumkin. Ularga psixologik xavfsiz muhit va rag'batlantirish juda zarur.

Xarakter va irodaviy sifatlarning akademik muvaffaqiyatdagi o'rni

Xarakter insonning boshqalarga, o'ziga va mehnatga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladigan barqaror xususiyatlar majmuasidir. Ta'limda xarakterning quyidagi qirralari ustuvor ahamiyatga ega:

Mehnatsevarlik va mas'uliyat: Intellektual salohiyati o'rtacha bo'lgan, lekin o'ta mehnatsevar talaba o'z ustida doimiy ishlab, dangasalik qiluvchi iqtidorli talabani ortda qoldirishi ilmiy jihatdan ko'p bor tasdiqlangan. Topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish va mas'uliyatni his qilish muvaffaqiyatning 50 foizini ta'minlaydi.

Qat'iyat va sabot: Fanlarni o'zlashtirish jarayonida tushunarsiz mavzular yoki murakkab formulalar uchraganda taslim bo'lmaslik, muammoning yechimini topgunicha harakat qilish irodaviy faollikka bog'liq.

Intizom va uyushqoqlik: Vaqtni to'g'ri taqsimlay olish (taym-menejment), mustaqil ta'lim uchun kun tartibini belgilash ta'lim samaradorligini keskin oshiradi.

Qobiliyatlar va kognitiv (bilish) jarayonlar

Insonning idroki, diqqati, xotirasi va tafakkuri uning qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liq. O'quv faoliyatida ularning roli quyidagicha namoyon bo'ladi:

Diqqatning barqarorligi va taqsimlanishi: Dars jarayonida ma'lumotni yo'qotmay qabul qilish diqqatning ko'lami va hajmiga bog'liq. Diqqati tez chalg'iydigan o'quvchilar uchun darsni interfaol usullarda (har 15-20 daqiqada faoliyat turini o'zgartirib) tashkil etish talab etiladi.

Xotira turlari (eshitish, ko'rish, kinestetik): Har bir inson ma'lumotni o'ziga qulay usulda eslab qoladi. Vizual materiallar (infografika, jadvallar), audial tushuntirishlar va amaliy harakatlar uyg'unlashgan ta'lim barcha turdagi xotiraga ega o'quvchilar uchun samarali bo'ladi.

Tafakkur turlari: Mantiqiy, tahliliy, tanqidiy va fazoviy tafakkurning rivojlanganligi muammoli vaziyatlarni hal qilishda va yangi bilimlarni tizimlashtirishda asosiy qurol hisoblanadi.

Motivatsiya va emotsional omillarning turtki beruvchi kuchi

Psixologik xususiyatlar ichida eng qudratli harakatlantiruvchi kuch bu – motivatsiyadir. Motivatsiyaning to'g'ri shakllangani o'qish samaradorligini bir necha barobar oshiradi:

Ichki motivatsiya: Kasbiy yetuklikka intilish, fanga bo'lgan shaxsiy qiziqish va bilish ehtiyoji eng barqaror natijalarni beradi. Bunday talaba tashqi nazoratsiz ham o'z ustida ishlaydi.

Tashqi motivatsiya: Yuqori baho olish, stipendiya, ota-onalarning maqtovi yoki jamoadagi mavqe. Bu qisqa muddatli maqsadlarda yaxshi ishlasada, faqat tashqi rag'batga tayanib qolish uzoq muddatli chuqur bilimlarni kafolatlamaydi.

Emotsional farovonlik: O'quv muassasasidagi sog'lom psixologik muhit, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro hurmat, xavfsizlik hissiyoti stressni kamaytiradi va miyaning ijodiy ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Pedagogik amaliyotda individual-psixologik yondashuvni qo'llash yo'llari

Ta'lim samaradorligini oshirish uchun nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish muhim:

1. Tabaqalashtirilgan (differensial) ta'lim: Topshiriqlarni talabalarning psixologik imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos ravishda murakkablik darajalariga bo'lib berish.

2. Psixologik diagnostika: O'quv yilining boshida talabalarning temperament va motivatsion xususiyatlarini anonim so'rovnomalar yoki kuzatuvlar orqali aniqlab, shunga mos pedagogik uslublarni tanlash.

3. Refleksiya va qo'llab-quvvatlash: Talabalarga o'z ustida ishlash, xatolaridan qo'rqqanlik muhitini yaratish, melanxolik va xavotirli o'quvchilarga individual ravishda dalda berish.

Ta'lim samaradorligi faqat o'qitish uslubi va darslik sifatiga emas, balki talabaning shaxsiy-psixologik qiyofasini to'g'ri tushunish va uni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayonning uyg'unligiga tayanadi.

Xulosa

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan o'qitish uslubining o'quvchining individual-psixologik profiliga qanchalik mos kelishiga bog'liq. Klassik adabiyotlarda ta'kidlanganidek, temperamentning o'zi to'g'ridan-to'g'ri yuqori yoki past o'zlashtirishni belgilamaydi, biroq u o'quv faoliyatining uslubiy xususiyatlarini (sur'at, barqarorlik, charchoqqa chidamlilik) belgilaydi. Shu bois, bir qolipdagi (universal) pedagogik yondashuvlar ayrim psixologik tipdagi o'quvchilar uchun to'siq bo'lishi mumkin. Motivatsion omillarning kuchliligi esa kognitiv imkoniyatlardagi ayrim kamchiliklarni to'ldirishga (kompensatsiya qilishga) qodir ekanligi aniqlandi, bu esa motivatsiyani shakllantirish ta'limda ustuvor vazifa ekanligini tasdiqlaydi.

Shaxsning individual-psixologik xususiyatlari ta'lim faoliyatining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim ichki omil hisoblanadi. O'quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun faqat fan mazmunini takomillashtirish yetarli

emas, balki o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga oluvchi muhit yaratish talab etiladi.

Umumta'lim maktablari va OTMlarda o'quvchilarning psixologik profillarini (temperament, qiziqish, kognitiv imkoniyatlar) muntazam diagnostika qilish tizimini yo'lga qo'yish;

O'qituvchilar uchun differensiallashgan va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini qo'llash bo'yicha maxsus treninglar tashkil etish;

O'quvchilarning ichki bilish motivatsiyasini rag'batlantiruvchi interaktiv va ijodiy topshiriqlarni dars jarayoniga keng tatbiq etish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vigotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Teplov B.M. Problemy individualnykh razlichiy. — Moskva: Prosveshcheniye, 2019.
4. Markova A.K. Formirovaniye motivatsii ucheniya v shkolnom vozraste. — Moskva: Pedagogika, 2021.
5. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. — Toshkent: Universitet, 2017.
6. Karimova V.M. Psixologiya. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
7. Zimov V.I. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish. — Toshkent: Tafakkur, 2022.
8. Ayzenk G. Psixologiya obshchestva i lichnost. — Sankt-Peterburg: Piter, 2020.
9. Rean A.A., Yakunin V.A. Sotsialnaya pedagogicheskaya psixologiya. — Sankt-Peterburg: Praym-EVROZNAK, 2021.